

в літературних текстах як феноменах культури, так і інтермедіальну методологію їх дослідження під кутом зору театральності.

1. *Burns Elizabeth*. Theatricality: a study of convention in the theatre and in social life. Published / Created: [London] Longman, 1972. - 246 p. 2. *Óscar Cornago*. «La teatralidad como paradigma de la Modernidad: Una perspectiva de análisis comparado de los sistemas estéticos en el siglo XX», *Hispanic Research Journal* 6. 2 (junio 2005b), - p. 155-170; 3. *Feñral, Josette*, Acerca de la teatralidad / Josette Feñral. Published/Created: Buenos Aires: Editorial Nueva Generación: Facultad de Filosofía y Letras, UBA, 2003. - 108 p.; 4. *Goutman Ana*. Estudios para una semiótica del espectáculo / Ana Goutman. Edition: 1. ed. Published/Created: México, D.F.: Universidad Nacional Autónoma de México, 1995. - 100 p.; 5. *Прозорова Н.И.* Понятие театральности и проблемы типологии европейской драмы XX века // Сравнительное литературоведение: Теоретические и исторические аспекты. – М., 2003. – С. 93-98; 6. *Хализев В.* Драма как род литературы. Поэтика, генезис функционирования. – М.: Изд-во Московского ун-та, 1986. – 260 с.; 7. *Juan Villegas*. «GESTOS 21: De la teatralidad como estrategia multidisciplinaria», *Gestos* 21 (1996). - pp. 7-19. (Monographic Issue «Theatricality as Multidisciplinary Strategy»).

Є.В. Шкуров, магістр
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ФУТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ФАНТАСТИКИ ЮРІЯ НІКІТІНА (на матеріалах романів «Транслюдина», «Я – сингуляр» та «Надлюдина»)

У статті розглянуто футурологічні аспекти фантастики сучасного російського письменника Юрія Нікітіна. Проаналізовано характер образів та мотивів у романістиці письменника.

Ключові слова: наукова фантастика, футурологія, майбутнє, трансгуманізм, надлюдина.

В статье рассмотрены футурологические аспекты фантастики современного российского писателя Юрия Никитина. Проанализирован характер образов и мотивов в романистике писателя.

Ключевые слова: научная фантастика, футурология, будущее, трансгуманизм, сверхчеловек.

The article describes the futurist aspect of contemporary Russian poetry fiction Yuriy Nikitin. Analyzed character images and motifs in Romanist writer.

Keywords: *science fiction, futurology, future, Transhumanism, superman.*

Багато творів наукової фантастики присвячено осмисленню місця людини у майбутньому. Завдяки можливостям моделювати те, що далеко виходить за межі емпіричного досвіду, фантастика здатна до передбачення того, що ще не існує в об'єктивному світі.

У визначенні фантастики ми поділяємо погляд Олесі Стужук, яка розглядає фантастику як метажанр. Метажанр дослідниця характеризує як утворення, об'єднане «не лише загальним предметом художнього зображення (зовнішній аспект), а насамперед способом художнього вираження (внутрішній аспект), що впливає з особливого типу естетичного мислення-відчуття та художнього бачення» [Стужук 2006, 2]. Виходячи з цього О.Стужук виділяє у межах фантастики три метажанрові підгрупи, а саме власне фантастику, наукову фантастику та фентезі як своєрідні системи жанрів з рядом характерних ознак.

К. Мзареулов відзначає, що фантастика виконує полемічну, розважальну, інформаційно-освітню (популяризаторську), виховну, а також прогностичну функції. Прогностична функція відображає специфічну особливість фантастики: здатність описувати події або явища, що раніше не відбувались, наприклад, світова термоядерна війна [Мзареулов 1994, http://fictionbook.ru/author/mzareulov_konstantin/fantastika_obshiy_kurs/].

Об'єктом дослідження статті є науково-фантастична романістика російського письменника Юрія Нікітіна, який у багатьох творах демонструє саме прогностичне бачення майбутнього. Ю.Нікітін – один із найвідоміших сучасних російських фантастів. Його називають засновником жанрів когістики та слов'янського фентезі. У своїй творчості поряд із іншим письменник торкається питань про місце людини в технологічному майбутньому, розглядає можливі зміни у суспільній моралі, досліджує питання інформаційних воєн («Великий маг»), аналізує можливості безсмертя («Трансліудина»).

Предметом дослідження статті стане футурологічний аспект мотивів та образів у творах письменника. «Футурологія» – термін, запропонований у 1943 р. німецьким соціологом О. Флехтхеймом як назва для особливого напрямку дослідження – «філософії майбутнього» [Ильичев 1983, с. 752], Футурологи, відмежовуючись від пророцтв щодо майбутнього, писали про можливість наукового передбачення певних тенденцій суспільного розвитку. Саме це робить Нікітін у своїх творах: спираючись на найновіші дані науки, пробує передбачити майбутнє людства.

Передбачення – «це форма активної діяльності свідомості, яка дає людині можливість знати або припускати те, що має виникнути, статися» [Сидоренко 2010, http://pidruchniki.ws/15840720/filosofiya/filosofiya_-_sidorenko_op]. При моделюванні майбутнього письменники намагаються передбачити зміни в галузі, яку описують. Конфуцій вважав, що «необхідно вивчати минуле, якщо хочеш передбачити майбутнє». Письменник-фантаст, як правило, картину майбутнього будує на основі минулого та сучасного, вплітаючи у тканину твору елементи «фантастичного припущення».

К. Мзареулов вказує, що фантасти, як правило, торкаються у своїй творчості актуальних проблем, що реально існують сьогодні, або можуть постати незабаром. «Переважну більшість фантастичних творів присвячено художньому осмисленню явищ, що не існують, а також неможливих (поки що або взагалі) ситуацій. Чи станеться ядерна війна між наддержавами? У які форми можуть вилитися політичні процеси на руїнах СРСР? Чи зуміє природа Землі прогодувати людство, що невпинно зростає? [...] Десятки, сотні подібних питань стають із кожним роком все актуальнішими, проте наука або не здатна на них відповісти, або сухі монографії вчених недоступні мільйонам і мільярдам землян. Тому єдиним вікном у майбутнє була і поки що залишається фантастика, яка рішуче ставить «прокляті» питання і намагається на них відповісти» [Мзареулов 1994, http://fictionbook.ru/author/mzareulov_konstantin/fantastika_obshiy_kurs/].

У значній частині своїх науково-фантастичних творів Юрій Нікітін торкається проблеми майбутнього. Твори, присвячені цій тематиці, можна поділити на дві групи відповідно до рівня уваги автора до того, з чим зустріне́ться людство у майбутньому. До першої групи віднесемо твори, у яких ці проблеми висвітлено факультативно і на провідному місці знаходиться просто певний структуротвірний фантастичний елемент. До неї можна віднести ранні оповідання, а також романи циклу «Мегасвіт» («Мегасвіт» та «Володарі мегасвіту»). До другої, де автор заглиблюється у міркування щодо майбутнього нашого виду, відносимо цикл «Дивні романи» («2024-й», «Я – сингуляр», «Транслюдина», «Сингомекери» тощо), деякі романи з циклу «Трое з Лісу» («Людина з сокірою», «Надлюдина»), а також останні новели «Сеттлеретика» та «За Всесвіт!».

Важливу роль у моделюванні картини майбутнього у творах Нікітіна відіграють образи транслюдини та надлюдина. Транслюдина – термін, який Нікітін запозичив із філософії трансгуманізму, його створено на позначення перехідного етапу еволюції людського організму від людини звичайної до людини майбутньої, «надлюдина»: «через транслюдину до сингулярності». [Бастром 1999, <http://alt-future.narod.ru/Future/trans.htm>] (тут було б доречно

пригадати Ніцше: «Людина – це канат, натягнутий між твариною і надлюдиною...»).

У філософії трансгуманізму термін «транслюдина» вживається також на позначення тих, хто ставить собі за мету перетворення у постлюдину і робить все можливе, аби досягти цього. У Нікітіна – дещо інше бачення, транслюдина у нього не просто працює над собою, на цьому етапі люди «будуть не лише змінювати свої тіла, але й взагалі перепроєктувати їх так, щоб отримувати максимум функціональності, максимум можливостей, а також, звичайно, вільно змінювати тіла залежно від мінливої моди. Але – без відриву від біологічних основ» [Нікітін 2007, <http://lib.rus.ec/b/119308>].

Образ надлюдини можна назвати провідним у Нікітіна. Він укорінений у погляди Ніцше: надлюдиною не може стати обиватель; лише той, хто постійно працює над собою, таким чином вивисуючись над натовпом, перейде на цей рівень еволюції. У романі «Надлюдина» знаходимо такий опис цього концепту: «ми, люди, - зовсім не остання ланка біологічного виду, а початок нового виду — надлюдини! ... Немає смерті людства і народження чогось незрозумілого і жахливого, а є плавний і поступовий перехід на інший рівень. [...] ніхто і не говорить, що всі потраплять у це царство небесне ... реалізоване на землі! Я вже не кажу про тих, хто пиячить в під'їздах, таких у цій аудиторії немає, але не потраплять і ті, хто безцільно спалює життя, замість того щоб постійно самовдосконалюватись, переоцінювати своє життя, експериментувати, із жадібністю сприймати нові технології [...] працювати наполегливо, передбачати проблеми і наперед означувати шляхи вирішення» [Нікітін 2003, <http://lib.rus.ec/b/119302>] Але надлюдина Нікітіна не віддаляється і не зневажає натовп, на відміну від надлюдини Ніцше. У Нікітіна постійно бачимо, що головним завданням для кожного має стати покращення світу: надлюдина Нікітіна воліє підняти інших на свій рівень.

Надлюдина у фантастиці Нікітіна подібна до богів, вона не потребує «земного» харчування, фактично безсмертна, здатна без спеціальних апаратів літати у космосі: «Земля під ногами зникла, вся замиська вілла і сам острів почали швидко зменшуватися, вони піднялися у верхні шари атмосфери, все ще не змінюючи людських тіл. Морок рухався поряд із Олегом, а той летів над планетою як демон зі стародавніх легенд, задумливо вдивлявся у слухняно пропливаючу темну Землю. Зір усіх діапазонів дозволяє розрізнити тайгу, в тайзі - дерева, на деревах - дрібних звірків, жуків, мурашок, нічних метеликів, а в товщі дерев - личинок короїдів, що невтомно гризуть деревину, їм поки що невідома різниця між днем і ніччю» [Нікітін 2003, <http://lib.rus.ec/b/119302>].

Серед провідних футурологічних мотивів, що зустрічаємо у романістичці Нікітіна, можна виділити мотиви самовдосконалення, освоєння космосу, модифікації людського тіла.

Мотив самовдосконалення безпосередньо пов'язаний із образом надлюдини. На шляху до майбутнього треба полишити у минулому шкідливі звички. Алкоголь і надлюдина не можуть співіснувати. У романі «Транслюдина» автор робить прогноз, що незабаром на Землі не залишиться жодної тютюнової чи алкогольної фабрики, а пляшки від шампанського чи коньяку люди колекціонуватимуть як примху минулих століть. Людина майбутнього – інтелектуал, що займається спортом та веде здоровий спосіб життя. Так головний герой роману «Транслюдина», Володимир Співак, поступово відмовляється від шкідливих звичок, починає активно займатись спортом, вживає БАДи (біологічно-активні добавки), намагається раціонально харчуватись [Нікітін 2006, <http://lib.rus.ec/b/263678>].

Велика увага надається освіті та самоосвіті, а також впровадженню найсучасніших досягнення техніки у життя. Лише це допоможе не відстати від скажених темпів технічної еволюції.

Також із образом надлюдини у досліджених творах постійно співіснує мотив модифікації людського тіла. Письменник моделює картину світу, де мікрочіпи, які вживлено прямо під шкіру людини, стали невід'ємною частиною людського життя: вони проєктують доповнене комп'ютерною програмою зображення у мозок, функціонують як мобільні телефони, персональні комп'ютери тощо. Окрім того автор осмислює можливість входження у наше життя й інших найновіших досягнень науки, зокрема нанотеху і генетики. У романі «Надлюдина» Нікітін пише: «Нині з усіх можливостей, що обіцяють райське життя людству ... а також неминучість жахить для нього ж, варто поки що постійно тримати в пам'яті нанотехнологію і генетику. Саме вони обіцяють найстрімкіший стрибок у майбутнє, найзахоплюючіші перспективи, мовляв, одним ривком зможуть забезпечити людині безсмертя, необмежену міць і надприродні можливості, а заодно і можливість разом знищити всіх і вся, на що не здатні всі атомні бомби, разом узяті. Генетика – зрозуміло, про неї стільки говорили, що кожен вантажник знає чи думає, що знає, чого від неї чекати. Нанотехнологія ж є зовсім новенькою, тільки що з технічного конвеєра. Сама технологія нарешті розвивається стрімко і обіцяє зараз навіть більше, ніж генетика. Тепер нанотехнологія – це вже не наука, а виробництво, де існує повний контроль не тільки над речовиною, але і над самою його структурою. Це означає, що виробництво буде здійснюватися шляхом простої перестановки атомів, а навіть школяр знає, що з атомів складається все. Переставляючи одні й ті ж атоми, можна одержати кам'яну брилу, зли-

ток золота, шматок льоду, рибу, птицю або навіть людину – це все ті самі атоми, розміщені в строго визначеному порядку» [Нікітін 2003, <http://lib.rus.ec/b/119302>]. Нікітін описує, як використання нанотехнологій уможливить створення мікроскопічних комп'ютерів та всіх необхідних людству матеріалів, дозволить повертати і навіть воскрешати тих, кого заморозили за допомогою кріотехнологій. Письменник аналізує можливість заміни природних органів на штучні, передбачаючи два шляхи такої заміни: перший – штучно виращеними клонованими органами, другий – електронними.

Ще одним цікавим і виразно футурологічним мотивом у Нікітіна є мотив освоєння космосу.

Нікітін стверджує, що люди не лише у близькому майбутньому опанують перельоти на інші планети, але й зможуть вільно використовувати ресурси сонячної системи, перебудовувати планети. Наведемо цитату з роману «Надлюдина»: «Сонячну систему оглядали по-хазяйськи, дуже скоро сюди із Землі вилетить ціла зграя голодних, мов сарана, людей, тут же візьмуться перебудовувати, ламати і формувати планети заново, а то й не лише планети, а сферу Дайсона [...] а ось із цією штукою на відстані п'яти з невеликим астрономічних одиниць від Сонця, із діаметром у сто сорок три тисячі і навіть кільцем шириною в шість тисяч, іменовану Юпітером, будуть поводитися, як із повітряною кулькою, наповненою газом, чим він насправді і є ... Олег озирнувся, майже побачив внутрішнім зором, як у перші два-три роки [...] весь цей Юпітер розберуть на цеглинки для створення або космічних зондів, або власних планеток, на яких і відправляться подорожувати між зірок». Космічні явища змальовуються з позиції надлюдини: «Людині ніколи не побачити всієї цієї страшної краси [...] наляканий Олег у захваті спостерігав, як зовнішній шар зірки під власною вагою спрямувався до центру. Від удару вивільнилась неймовірна енергія [...] Наступний удар кинув у ядро нейтрони і нейтрино. Усе неймовірно стиснулось... а потім наднова виросла до розмірів галактики» [Нікітін 2003, <http://lib.rus.ec/b/119302>]. Космізм, властивий для багатьох творів наукової фантастики, у Нікітіна набуває рис другорядності. Освоєння космосу часто демонструється лише для підкреслення ідеї про необмежений потенціал людства.

Підбиваючи висновки, зазначимо, що у розглянутих творах яскраво помітний вплив філософії Ніцше та трансгуманізму, сучасної позитивістської протехнологічної філософії. Трансгуманісти вірять, що наступним кроком у розвитку людства стане перехід від тіла природного до тіла кіборгізованого, поєданого з комп'ютером, позбавлення від старості, слабкості та, через певний час, навіть смерті. В основу власної футурологічної концепції Нікітін поклав переосмислення ідей трансгуманізму і надлюдини.

1. Арутюнов В.Х., Свінцицький В.М. Філософія глобальних проблем сучасності. - К.: КНЕУ, 2003. – Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua/books-text-7136.html> 2. Бостром Н. FAQ по трансгуманизму. – Режим доступу: <http://alt-future.narod.ru/Future/trans.htm> 3. Мзареулов К. Фантастика. Общий курс. – Режим доступу: http://fictionbook.ru/author/mzareulov_konstantin/fantastika_obshiy_kurs/ 4. Никитин Ю. Зачеловек. – Режим доступу: <http://lib.rus.ec/b/119302> 5. Никитин Ю. Трансчеловек. – Режим доступу: <http://lib.rus.ec/b/263678> 6. Никитин Ю. Я – сингуляр. – Режим доступу: <http://lib.rus.ec/b/119308> 7. Стужук О.І. Художня фантастика як метажанр (на матеріалі української літератури XIX-XX ст.) [Текст]: Автореф. дис. .... канд. філол. н. — К., 2006. — 18 с. 8. *Философский энциклопедический словарь* [Текст] / Гл. ред.: Л.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалев, В.Г. Панов. – М.: Сов. энциклопедия, 1983. – 840 с. 9. *Філософія*. За ред. О.П. Сидоренко. - К., 2010. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/15840720/filosofiya/filosofiya_-_sidorenko_op 10. Чернышева Т.А. Природа фантастики. – Иркутск: Изд-во Иркут. ун-та, 1985. – 332 с.

В.Я. Шуть, асп.

Київський університет імені Бориса Грінченка

РЕЦЕПЦІЯ СОЦРЕАЛІСТИЧНОЇ ЕСТЕТИКИ В ЕСЕЇСТИЧНОМУ ДОРОБКУ О. ЗАБУЖКО

У статті досліджується явище інтерсеміотичності української есеїстики на матеріалі творчості О. Забужко. Проаналізовано особливості перекодування метамови інших мистецтв на мову літератури.

Ключові слова: *інтерсеміотичність, соціалістичний реалізм, тоталітаризм, сарказм, рефлексії.*

В статье исследуется явление интерсеміотичности украинской эсеистики на материале творчества О. Забужко. Проанализированы особенности перекодирования метаязыка других искусств на язык литературы.

Ключевые слова: *интерсеміотичность, социалистический реализм, тоталитаризм, сарказм, рефлексии.*

In the article a phenomenon of intersemіotics of Ukrainian essays on the works of Oksana Zabuzhko is being studied. Peculiarities of other arts` metalanguages re-coding onto the language of literature have been analyzed.